

ZRÍNYI RITMUSA

A köztudat szerint Zrínyi költészetének egy nagy fogyatkozása van: gyenge verselése, főként botladozó ritmusa. Ez a ritmus olyan megoldhatatlannak látszó ellentmondásokat rejt magában, hogy minden fejtörés eredménytelen maradt atekintetben, hogy valami eddig nem ismert ritmusrendszerrel számolhatunk-e nála, vagy csak egyszerűen döcögő, rossz verseléssel, tehát avval a csodával, hogy egy költői erényekben gazdag, kiváló egyéniség éppen a verselés elemi kérdéseiben gyengébb a legutolsó műkedvelőnél is. Hiszen ritmus tekintetében már egy évszázada jobb verset írt nála minden kis énekszerző, aki megközelítőleg sem tud felmutatni olyan költői képességeket, nagyvonalú elképzelést, arány- és formaérzékét, jellemző erőt, képekben való gazdagságot, szemléletes és kifejező nyelvet, mint ő! Még Arany is, régi irodalmunk első nagy búvárja, át akarta írni az eposzt. (Érdekes viszont, hogy ami ebből elkészült, minden gördülékenysége ellenére is halványabb Zrínyi erőteljes verseinél.)

De a kérdésnek ilyen megoldásába sohasem nyugodtak bele teljesen irodalomtörténészeink. Érezték, hogy valami magyaráztatnak kell lenni, ami ezt az ellentétet feloldja. Gábor Ignác erre is feleletet akart adni,¹ de ritmizálása olyan ellenmondásokat tartalmaz és olyan elfogadhatatlan tagolásokkal él – például „Mely / meggyőzetettekre || kegyelemmel / néz” – hogy sem elméleti szempontból, sem gyakorlati szempontból, ritmusérzékünk alapján nem fogadhatjuk el.

Horváth János más megoldást ajánl.² Hivatkozik Kodálynak az Árgirus nótájáról és Tinódi „Szalkai mezőn...”-jéről tett megállapítására.³ Ugyanilyen dallamra képzelet el a Szigeti Veszedelem szövegét is, melynek tehát nem kellett tekintettel lennie metszetre. A nehézség csak az, hogy Tinódi metszet-hibái meg sem közelítik Zrínyiét. Tinódinál Kodály 7–8, illetve 11%-ot mutat ki, Horváth pedig Zrínyinél 20%-ot, pedig csak azokat az eseteket veszi hibának, amikor a metszet szót vág ketté, ha csak szorosan összetartó szavakat, akkor nem. Ez a számbeli különbség pedig már elég lényeges ahhoz, hogy ne magyarázzuk ugyanavval a versfajtaival. Tulajdonképpen Horváth János is csak elméleti elképzelésnek tartja ötletét, gyakorlatilag mindig felező tizenkettesként tárgyalja Zrínyi verseit. (Sőt éppen a százalékos arány alapján tartja igazoltnak, hogy a felező tizenkettes volt Zrínyi ritmus-terve, s bele kell nyugodnunk, mikor ettől eltér, hogy annál nagyobb örömmel fogadjuk, mikor ismét visszazökken a helyes ritmusba.⁴) Tehát még mindig nyitottnak érzi a kérdést.

Magunk sem tehetünk egyebet, mint hogy végigelemezzük Zrínyi versét, hátha adnak sorai maguktól is valami természetes ritmust, ha nem közeledünk feléje semmiféle előre elképzelt elmélettel, sem mai népdalaink beidegzett ritmusával, hanem csak rábizzuk magunkat ritmusérzékünkre és a szöveg természetes tagolódására. A következőkben az első énekből mutatunk be egy hosszabb részletet, mely már alkalmas arra, hogy Zrínyi ritmusáról fogalmat adjon, a tanulságok azonban, melyeket levonunk, mindig az egész költemény elemzéséből származnak. Látni fogjuk, hogy olyan ütemfajták váltakoznak nála is, mint a László-énekben, vagy az Ómagyar Mária-síralomban, csak sokkal nagyobb mértékű szótagszám-kötöttség korlátai közé szorítva.

¹ A magyar ősi ritmus. Bp., 1908. A magyar ritmika választútja. Bp. é. N. (1943?)

² A magyar vers. Bp., 1949. 214–217. l.

³ Az Árgirus nótája. Ethn. 1920.

⁴ I. m. 292–294. és 212. l.

1. Én az ki azelőtt iffiu elmével
Játszottam szerelemnek édes ver- sével,
Küszködtem Viola kegyetlenségével:
Mastan immár Mársnak hangasabb versével
2. Fegyvert s vitézt éneklek, török ha- talmát
Ki meg merte várni Szulimán haragját,
Ama nagy Szulimánnak hatalmas karját,
Az kinek Európa rettegte szablyáját.
3. Musa! Te ki nem rothandó zöld laurusból
Viseled koszorúdat sem gyöngé ágbul,
Hanem fényes mennyei szent csilla- gokbul
Van kötve koronád holdból és szép napbul;
4. Te, ki szúza- nya vagy és szülted uradat,
Az ki örök- ken volt s imádod fiadat,
Ugy mint iste- nedet és nagy monár- chadát,
Szentséges királyné! hívom irgal- madat.
5. Adj pennámnak erőt, úgy írhasak, mint volt
Arról, ki fiad szent nevéért bátran holt,
Megvetvén világot, kiből sok ja- va volt;
Kéért él szent lelke, ha teste meg is holt,
6. Engedd meg, hogy neve, mely mast is köztünk él,
Bővüljön jó híre, valahol nap jár-kél.
Lássák pogány ebek az ki Isten- től fél,
Soha meg nem halhat, hanem örök- kén él.
7. A nagy minden- ható az földre te- kénte,
Egy szemfordu- lásban világot megnézte,
De leginkább magyarokat észben vette.
Nem járnak az uton, kit fia rendelte.
8. Látá magya- roknak állhatalan- ságát,
Megvetvén az Istent hogy imádnak bálvánt:
Csak az, eresztené szájára az zablát.
Csak az, engedné meg, tölthetné meg torkát
9. Hogy ü szent ne- vének nincsen tiszte- leti,
Ártatlan fia vérenek böcsületi,
Jóságos cseleke- detnek nincs keleti,
Sem öreg em- bernek nincsen tiszte- leti
10. De sok feslett erkölcs és nehéz káromlás,
Irgység, gyűlölség és hamis tanácslás,
Fertelmes fajtalanság és rágál- mazás,
Lopás, emberölés és örök tobzódás.
11. Megindult ezekért méltán ü haragja
Azért Mihály archangyalt magához hívá
És kemény haragjában így paran- csolá,
Ő szentsége előtt archangyal áll vala:
12. Nézd ama kemény nyakú és kevély scíták
Jó magya- roktul mely igen elfajzottak,
Szép keresztény hütöt lábok alá nyomtak,
Gyönyörködnek különb-különb vallá- soknak.

13. Maga te tekintsd meg körösztýén világot,
Nem találsz azok közt kivel tettem több jót,
Kihoztam Scítiából mely nekik szűk volt,
Az én szent lel- kem is ü reájok szállott.
14. Scítiából azt mondom, kihoztam üket,
Mikínt Egyip- tusbul az zsidó népeket.
Hatalmas karommal verém nemze- teket,
Mindenütt rontám-vesztém ellensé- geket.
15. Tejjel-mézzel folyó szép Pannóni- ában
Megtelepé- tém üket Magyaror- szágbán,
És meg is áldám minden álla- patjában,
Megtelepé- tém üket Magyaror- szágbán,
16. Sőt vitéz szúvel is megáldottam üket,
Úgy hogy egy jó magyar tizet mást kergetett.
Sohul nem ta- láltak oly nagy ellen- séget,
Az ki mint por szél előtt, el nem ke- rengett.
17. Szentséges lölkömet reájok szállattam,
Az körösztýén hűtre fiam által hoztam,
Szent királyok- kal is megajándé- koztam,
Békességet, tisztessé- get nekik adtam.
18. De ők ennyi jókért, ah nehéz mondani!
Ah *hálá- datlanok* és mertek elhadni,
Nem szé- gyenlik Isteneket elárulni,
Ellenemre minden gonoszban merülni.
19. Ah bánom, ennyi jót hogy óvélek töttem,
Nem-e vipe- rákat keblemben neveltem?
De immár ideje vélek esmér- tetnem:
Én vagyok ama nagy bosszúálló isten!
20. Eredj azért archangyal, szállj le po- kolban,
Válassz egyet az *haragos furi-* ákban
És küldjed el aztot Szultán Szuli- mánban,
Jutassa magyarokra való ha- ragban.
21. Én pedig töröknek adok hatalmat,
Hogy elrontja- veszti az rossz magya- rokat.
Mindaddig törí iga kemény nya- kokat,
Míg nem esme- rik meg: elhagyták urokat.
22. Kiáltanak énhozzám s nem hallom meg üket,
Hanem fogom nevetni nehéz ü- gyeket;
Az ü pana- szira nem hajtom fületem,
Ü nyavajá- jokra nem teszem szememet.
23. Ez mindaddig léssen, míg bosszút nem állok,
Harmad-negyed ízig büntetés lesz rajtok;
És ha idején észben nem ve- szik magok,
Örök átkom, haragom léssen ü- rajtok.
24. De ha hozzám térnek megbánván bűnöket,
Halálról életre ismét hozom üket.
Jaj török, néked, haragom vesse- jének!
Te vagy, de eltörlek, ha ezek meg- térnek.

25. Michael archangyal kezdte könyör- geni
És az iga- zakért igen ese- dezni:
Uram! jámborokat fogod-é rontani?
És az hamis- sakért fogod-e megverni,
26. De az élő Isten kész lón megfe- lelni:
„Te aka- rod-é én tanácso- mat tudni,
Vagy elröj- tött nagy titkaimat vizsgálni?
Az mellyeket teneked nem lehet tudni?”
27. Ostorom szolgámra nem tiltom, hogy szálljon.
Melynek nem kell törődni semmit halálon.
Akarom, néki könnyebbségé- re szálljon,
És lelkének hűvösü- lésére álljon.

Amint látjuk, a szöveg a két, három- és négyszótagos ütemek váltakozó csoportosulásából áll; a különféle szótagszám sorrendi kötöttség nélkül szerepel az ütemekben. Ennek a tagolásnak kielégítő, sok helyen pedig kitűnő ritmus az eredménye. A csoportok nagyrészt a 3+2, 4+2, 4+3 váltakozásából állanak, igen gyakori a 3+3, mint a szabályszerű felező 12-esnek a 4+2 mellett lehetséges másik tagolása. Kevésbé gyakran de előfordul a 3+4 is. Egészen ritka a 2+4, többnyire a 2+2 || 4+4 változatban. Feltűnik az ötös ütem is 5+2 formában. Ez annyira ritka, hogy az egész költeményben még csak négyszer találkozunk vele. (XI, 47–1, VI, 71–2, VII, 108–3 és VIII, 85–2.) Ennek az ütembeosztásnak indokolására, szabályai megállapítására leghelyesebb végigmenni az egész első éneken.

A tagolódás a mondattani összetapadás és szétválás szabályai szerint történik. Ezeket a szabályokat nemcsak Zrínyi verselésének vizsgálatából nyertük, tapasztalatunk szerint minden magyar versnek követnie kell, hogy ütemei kialakuljanak és természetesen hassanak. Ezek a szabályok a legszükségesebbre leszűkítve a következők:

A mondat szorosan összetartozó részei, a szólamok és a szólamként szereplő magános szavak külön ütembe kerülnek, különböző hosszúságuk időben kiegyenlítődik. Pl. „Kiáltnak | énhozzám s || nem hallom meg | üket.” 4 szótagnál több egy ütemben nem lehet (az említett ritka kivételek különleges esetek). Ennél hosszabb szavak és szólamok átnyúlhatnak a következő ütembe, de akkor a következőket is teljesen ki kell tölteniök. Az ilyen két ütemre széttagolódo szólamnak és szónak két tagja hosszabbról rövidebbre haladó sorrendben alkothat csak ütemet, tehát 4+3, 4+2, 3+2. Például: „És meg is | áldám || minden álla- | patjában”, „Meghallgatám, | segítém || minden dol- | gokban”, „Küszködtem | Viola || kegyetlenségé- || gével”. Fordítva nem lehet, sőt más arányban fogyólag, vagy egyenlően sem: „... minden ál- | lapatjában”, „minden-állapat- | jában”, „kegyetlen- | ségével”, „kegyetlenségé- | vel” stb.

Hogy milyen szólamrészek tapadnak össze egy ütembe és melyek válhatnak külön, arra nézve a mondattani viszonyok önmagukban nem döntöek (pl. jelző és jelzett szó, állítmány és alany stb.), hanem minden szólamrésznek a környezetéhez való relatív helyzete. Ez már számszerű viszonyok alapján is lehet más és más. Például jelző és jelzett szó többnyire szorosan összesimul, úgy hogy az elválasztás sem a szóhatárra kerül: „édes versével”; de ha túl hosszú lesz a két tag – pl. mind a kettő háromszótagú: „hangasabb | versével” – akkor különválnak. Vannak egyéb különbségek is. Pl. „Én pedig | töröknek || adok | hatalmat” mondatban az állítmány „adok” és tárgya „hatalmat” különválnak. Ugyanis az alany után különválasztott határozó: „Én pedig | töröknek || ...” már az állítmánnyal kíván összetapadni – „töröknek adok” – és ha ezt elválasztom, akkor a hatalmat || is el kell választanom az igétől, mert az ebben az összefüg-

gésben kevésbé tartozik hozzá, mint az előző, elválasztott szó. Összetartozó szólamrészek elválhatnak tehát, csak az a fontos, hogy ne kerüljenek össze ebben az esetben kevésbé hozzátartozóval. Meg kell tartanunk a nyelv-kívánta szünetek egymásközi arányát és úgy kell elhelyeznünk a szólamokat a kívánt metszetek közt, hogy a metszetek a szólam-közi szünetekre kerüljenek és az ütemen belül megállás nélkül mondott részek azonosak legyenek az egybeejtendő szólam-részekkel. Ha tehát az előbbi mondatban: „Én pedig töröknek adok hatalmat” metszetnek tettük meg a „töröknek” és az „adok” közt levő szóhatárt, akkor még inkább ütemhatárnak kell megtennem az „adok” és a „hatalmat” között levőt, mely annál a beszéd rendes folyásában nagyobb. Különbösen erőszakot követünk el a magyar mondat kiejtésén, és azonnal hibásnak érezzük a ritmust is.

A mai népdalformákban meghatározott szótagszámú ütemkapcsolatokhoz szoktunk hozzá: 4+4+3, 4+4+2. 4+2+4+2, stb. Ilyen ritmust olyan szövegsorok adnak, melyekben a szólamrészek határai, illetve a kettőbe tagolódo hosszabb szavak és szólamok részei 4+4+3 stb. arány szerint következnek. Zrínyinél nincs a sorrend megszabva, csak annyi, hogy egy sor négy ütemből áll, mely 12 szótagot tesz ki összesen. (Ugyanez van szótagszámkötöttség nélkül a László-énekben, a Siralomban pedig 2 ütem.) Zrínyi soraiban tehát a szólamoknak csak olyan tagolása szükséges, mely négy ütemet érezhetővé tesz, bármilyen hosszút a 4-es határon belül, amelyek egymással a nekifutás és lassítás által kiegyenlítődnek. A többnyire állandó szótagszámhatár pedig megszabja, hogy bizonyos ütemkapcsolatok sürűbben lépjenek fel, mert ha pl. az első felsor 4+3 (vagy 3+4), akkor már nem marad más lehetőség a második felsorra, mint 3+2 (vagy 2+3); ugyanígy 4+2 (3+3) csak ugyanennek ismétlődését engedi. Ez nagyjából megszabja, hogy Zrínyi felsorai többnyire 6+6, 7+5, vagy 5+7 szótagra tagolódnak – csak nagyon kivételesen 4+8 vagy 8+4-re – a további tagolódást pedig az ezek által megszabott variációk alkotják.

Ez a tagolás⁵ nem a szóhangsúlyok és szóhatárok szerint történik, hanem a beszéd szólam-tagolódoása szerint. Ez elválasztja Gábor Ignác elméletétől és ritmizálási gyakorlatától, de az uralkodó elmélettől is⁶ mely elfogadja ugyan a szóhangsúlyt a ritmus alapjának, de nem aszerint ritmizál, s az eltéréseket a képlet hatásával magyarázza. Ha elszakadunk ettől az elmélettől és a mai népdalformák szuggesztív hatásától, akkor nemcsak 4+3 || 3+2 kapcsolatot érezhetünk ki a versből, hanem olyant is, ahol a rövidebb megelőzi a hosszabbat, pl. „Kihoztam | Scitiából...” „Nézd, ama | kemény nyaku...” „Lopás, | emberölés || és örök | tobzódás” stb. Ilyen tagolás azonban csak akkor jöhet létre, ha jól elváló, külön szólam-egységeket zár egy-egy ütembe, mert átvágott szó vagy szólam, mint láttuk, nem tagolódohatik ilyen arányban.

Ennek a jelenségnek magyarázata nyilván az, hogy ilyen kapcsolatban, pl. 2+3-ban a két és három szótag közt olyan nagy a tempó-különbség, hogy azt a nyelvnek a lassításon felül még valami kis szünettel is ki kell pótolnia, hogy egyenlő legyen a két ütem. Ezt a szünetet pedig a természetes beszédben csak erős gondolati határ szolgáltatja. Már a 3+3 közt nincs ilyen szünet, s azért ilyen kapcsolatban még a különben szorosan összetartozó jelző és jelzett szó is különválhat, anélkül, hogy elszakadásuk érezhetővé válnék. (Pl. „hangosabb | versével”) Ezt igazolja a Zrínyi által kedvelt „Szultán Szulimánnak”,

⁵ Ilyen tagolásnak a lehetősége már felmerült irodalmunkban, lásd Horváth János i. m. 212. l. Ő nem fogadja el ezt a lehetőséget, de előtte már többen értelmezték Zrínyi verseit hasonló alapon. Ráday „commák” azaz írásjelek szerint olvastatja, s ez szerintem nem prózává változtatása a versnek, hogy ne érezze a ritmus döcögését, mint Horváth J. véli, hanem a mondattani tagolás megérzése a ritmusban. Erdélyi meg is fogalmazza a változó szótagszámú ütemet és metszetet. (Mindkettőt idézi Horváth J. i. m. 203. és 205. l.)

⁶ Lásd Horváth J. i. m., mely legújabb, részletes összefoglalása.

„Szultán Szulimánban” stb. kifejezés is. Ezt mindig egybe mondjuk 4+2 arányban, viszont fordított sorrendben különválnék: „Szulimán | Szultánnak”. A „Szultán | Szulimánnak” ütemezés 2+4 szerint nem lehetséges, mert ebben az ütemkapcsolatban olyan szünet jön létre, mely megzavarja a jelzős szerkezet rendes kiejtését. A 3+3-ban viszont nem.

A 3+4 kapcsolatban is lényegesen kisebb szünet van, mint akár a 2+3, akár a 2+4 között, azért többször elő is fordul Zrínyinél igen sima ritmussal. A 2+4 csak kétszer fordul elő, igen erős gondolati tagolással, különben inkább csak akkor szerepel, ha mind a két első ütem 2-es: „Széles | mellyel elefántot | hasomlítja”, mert itt a nagy szünet a főmetszetre esik, ahol helyénvaló. De még ilyen formában is csak ötször találjuk az egész eposzban. A 3+4 könnyebb, ha az első ütemekben fordul elő, és így a megszaladó 4-es nem kerül a sorvégre. Pl. IV, 45–4. „Örülök, | idehozott || szerencse | szélvész”. VI. 67–1. „Talán így | Hercules bánt || az sárkányokkal” stb.

Nehezebb a másik, ha a sor végén áll. I. 9–2. „Ártatlan | fia || vérenek | böcsüeti”. Ez esetben ugyan nem hat különösen jól, de más helyen még ez a szokatlan, sorvégi siettetés is indokolt és jól hangzó. Ilyen esetben mindig 3+2 | 3+4 a sor tagolása Pl. IV, 64–2.

„Miképpen | fogtok || véretekkel | fizetni,
Te lege- | lőször || vakmerő | Horvát Zrínyi,
Fejeddél | Tajelérít | fogod fi- | zetni.”

Az indulat Zrínyi nevét mondatja ki legsebesebben, aztán fokozatosan lecsillapodik az iram. Hasonló V, 14–3.

Kezünknek | erőt, || szívünknek | bátorságot
Csinált és az | pogántul || elvette | aztot.

Az első sor végén fokozatos gyorsulás vezet be az átkötést a következő sorba, ahol lassan újra lecsillapodik. Nem ilyen művészi, de szintén jó ritmusú a XI, 63. 1–3.

Így megyen | császárhoz || és így szól | őnéki:
„Hatalmas | császár, || méért van | tiszteleti
Az vitéz | embernek stb.

Ezek a példák igazolják, hogy a sorvégi 3+4 tagolásnak is van létjogosultsága, annak ellenére, hogy a magyar ritmusérzék általában sorvégen nem szereti a négyes ütemet, különösen rövidebbek után. A költő túlteheti magát bizonyos szabályokon, ha más elemek segítségével fokozottabban használja ki: ez egyúttal arra is figyelmeztet, hogy a magyar ritmus nem egy-két szabály merev alkalmazásából áll, hanem sok finom erőnek változatos érvényesüléséből adódik. Hol az egyik nyomul előtérbe, hol a másik. Jól érzékelteti ezt a következő példa. I. 85–2-ben tagolásunk eltér attól a gyakorlattól, hogy ha egy szó átnyúlik a másik ütembe, a 4-es határ után tagolódoik: „De szeren- | csétlenek, || mert nincs nekik | urok.” Ha itt is 4+2 volna a tagolódoás aránya – „De szerencsét- | lenek...” – akkor felkiáltó értelmet kapnának, a „De”-t pedig nyomatékosítóknak éreznék. (T. i. akkor egybefutó szólamnak mondanánk egyetlen nagy hangsúllyal az elején) Itt viszont az a mondat értelme, hogy „De | ők | szerencsétlenek, mert nincs nekik urok”. Ha a valódi értelmet éreztetjük, kis elválasztás és hangemelkedés lesz a „de” után, a mondat irama lelassul, és előáll a 3+3 tagolás. (Ezt a hanghordozás szerinti tagolást támogatja a metszet utáni hosszú szótag is: „szeren- | csétlenek”).

2+2 | 4+4 tagolása van az első ének 18–3. sorának: „Nem szé- | gyenlik || Istene- ket | elárulni”. Itt ez a képlet egybeesik a rendkívül erős indulati tagolással, szinte a „hanghordozást” érezteti, azért különösen jól hat.

Az ellenkező osztásra sincs sok példa: 4+4 | 2+2. A közölt részben 7–3. és 12–4. Továbbiak: II, 17–4. „Túri immár | Palotában || bément | vala”, IV, 81–4. „Két fene ló | megszabadult || egy sá- | torban”, V, 9–2. Góliátot | meggyalázá || egy gyer- | mekkel”, VI, 54–2. „Amaz az nagy | Ázsiának || begler- | bégje”, VII, 88–3. „... míg cühödöl Az ló alól, | van kezemnek || máshun | dolga”. Ilyen ritmus csak akkor alakul ki érezhetően, ha az első rész kétségtelenül szaladó 4+4-be tagolódik, a kettes ütemek pedig lassúak, lehetőleg szóhatárral és hosszú magánhangzókkal esnek egybe.

Hogy a felezés nem mindig a legjobb változat, és bizonyos esetben más tagolás jobban hangzik, annak Zrínyi tudatában lehetett, olyan helyek tanúsága szerint, ahol kis igazítással könnyen elérhette volna a „szabályos” tagolást. Például III, 110–1.

és nem Sísaknak | csak az fele || vagyon fe- | jében.
Sísaknak csak | fele || vagyon az fe- | jében

Ha ez utóbbi lett volna ritmusterve és nem lett volna képes megtalálni ezt az egyszerű megoldást, akkor még annyit sem tudott volna, mint egy átlagos magyar gyerek, aki a gyermekversekben könnyen meg tudja valósítani a magyar ritmus ütemét. Csak hogy Zrínyi nagyon jónak érezte a 7+5-ös tagolást, s azért olyankor is ezt kell a helyes megoldásnak tartanunk, mikor a felező metszet nem vágna ugyan ketté szót, de szólamot igen. Például

De láta sok | török vért || ottan o- | molva,

Ezek után nincs más hátra, mint megtárgyalni azt a néhány sort, melynek kétségtelenül hibás a ritmusa, és ezt a hibát semmiféle más osztással nem lehet elkerülni. Ezek is rejtenek magukban ritmikai tanulságot, és sok esetben ritmizálásunk helyességét is igazolják.

9–3 Jószágos | cseleke- || detnek | nincs keleti
a régi: vagy Jószágos | cselekedet- || nek nincs ke- | leti
Jószágos cse- | leke- || detnek nincs ke- | leti.

Az utóbbival nincs mit kezdenünk. Az első megoldásban a főmetszeten átnyúló szó legalább megtartja a jóleső tagolási arányt, a 3+2-t; a végén viszont a nehézkes 4-es ütem áll, de mondattani tagolással és hangsúllyal alátámasztva. (A második megoldás előnye, hogy érvényre juttatja a „cselekedet” szó rövid szótagjainak természetes megszaladását.) Néhány sort viszont kizárólag a 2. megoldás módjára tagolhatjuk. 17–4. „Békességet, | tisztessé- || get nekik | adtam”. Régi módon: „Békességet, | tisztessé- || séget nekik | adtam”. 96–1, „Hallották | rómaiak- || nak nagy ha- | talmát. „Hallották ró- | mai- || aknak nagy ha- | talmát” helyett. Ezek belső átkötések, nem sorból sorba, vagy versszakból versszakba, hanem félsorból a metszeten át a másik félsorba. Természetesen nem valami sikerült megoldás, de itt is, a hibás sorokban, a felező formánál jobb megoldást kapunk.

Nem a szokásos arányban tagolódik a szó a következőben: „És lelkének | hüvösü- || lésére | álljon”. Felezve: „És lelkének | hüvö- || sülésére álljon”. 4+4 || 2+2 nehézkes volna, minthogy az első 2-es ütem csak az előző szóból levágott maradékból adódnék. Itt az egész sor fokozatos rövidülése pótolja a szóban magában nem érvényesülő arányt: 4+3+3+2. (Önmagában ejtve természetesen a 4+2 volna helyes: hüvösülé- | sére. |

56–2-ben a mellékcezára zavaros:

vagy? „Mint törött ha- | jó, habtul, || úgy hányat- | tatnak.”
eddig: „Mint törött | hajó, habtul, || úgy hányat- | tatnak.”
„Mint törött ha- | jó hab- || tul, úgy hányat- | tatnak.”

A másik mondat kétségtelenül elválk az előzőtől, a metszet után csak ez kerülhet. Kérdéses csak az első felsor tagolása. A második megoldásban megint nem az a hiba, hogy a „hajó”-tól elvágiuk jelzőjét, hanem hogy utána összezárjuk a „habtul”-al, mely kevésbé tartozik hozzá. Tulajdonképpen nem is akkor érezzük a döccenőt, mikor a „törött” és a „hajó” közt kis elválasztást teszünk, mert ha a „hajó” teljesen kitöltene a következő ütemet, akkor jelzője szépen megférne tőle külön ütemben is – pl. „Mint törött | vitorlások, || úgy hányat- | tatnak” – hanem mikor a „hajó” után szünet nélkül megyünk tovább a következő szóra, amely elválasztást kívánna. Ezért jobb az első megoldás, ahol a szavak összetartozása szerint haladunk a mondatban s csak a levágott szótag csapódik át a következő ütembe. Megjegyzendő, hogy ennek a kettészelt „hajó”-nak zökkenése nem is illik rosszul a tartalomhoz, különösen, hogy utána a sor második fele határozottan festi is ritmusával a hánykolódást.

A 31–3-ban szintén a mellékcezárában van a baj. „Vigye | rájok nagy || rettenetes | fegyverét”, vagy „Vigye rá- | jok nagy || rettenetes fegyverét”. Mindkét megoldás sántít, még pedig azért, mert a „nagy” szó a következő részhez tartozik, tehát a mellékcezára és a főmetszet közt még egy elválasztást érzünk az ütemen belül. Behelyettesítve „Vigye re- | ajok || rettenetes | fegyverét” mindjárt jó a ritmus (persze a költőiség rovására). S hogy nem a főmetszet rossz, a „nagy” és „rettenetes” közti szünet; amit a felsorolás indokol, azt egy más helyettesítés megvilágítja: „Vigye vil- | lámló || rettene- | tes | fegyverét”. Tehát megint nem a szétvágás a baj, hanem a rossz összekapcsolás.

Még ennél is kevesebb zavart okoz 88–2-ben az első szó átnyúlása: „Mamelukok- | tól rendelt || seregben | júnek”, régi módra „Mamelukok- | tól ren- || delt seregben | júnek”. Összetartozó két szó a 4-es határ utáni ütem hosszúsága miatt.

36–4. „Mert ha egyes- | ségek || volna, van | erejek”. Az ilyen sort a régi elmélet nem is tartotta hibának. Tulajdonképpen nem is az, inkább csak költői szabadság: ez is átkötés a metszeten keresztül, csak jobban sikerült, mint a fentebbiek. Hatása, hogy jobban kiemeli azt a szót, amelyet tovább tolt az ütemhatáron, valamint a következő szót is, amelyet kis szünet után sietve hozzacsapunk a következő ütemhez. Ilyen hatás kedvéért írta Arany is: „Itt a juss, kölk! Ne || mondd, hogy ki nem adtam”. A két felkiáltás közti szünet lassítása s utána a „ne” siettetett kimondása, amellyel szinte túl szeretnénk vinni a metszeten, utánozza az élőbeszéd indulatosságát. Különben Zrínyi sűrűn és változatosan él az átkötés mindenfajta lehetőségével. Ez is tanulságára és tudatosságára vall.

Végül 101–3. „Melly nagy ha- | ragját || Istennek | fogja látni”. A főmetszet kisebb mondattani szünettel van éreztetve, mint a mellékcezára, továbbá az utolsó ütem kisé szűfolt, azért sántít a ritmus. A két szó, hosszú magánhangzókkal súlyosbítva, nem pereg simán, de lényegesen jobb, mintha a felező metszetet erőltetnénk: „melly nagy harag- | ját Is- || tennek fogja | látni”.

Amint látjuk, ezek a hibás sorok sem mindig teljesen rosszak, s ilyen is mindössze kilenc akad az egész első énekben. Hogy tiszta képet nyerjünk Zrínyi verseléséről, számszerű kimutatást készítettünk a Szigeti Veszedelem valamennyi gyenge ritmusú soráról (amelyek az új ritmizálásban is hibásak maradnak).

A teljes eposz 6321 sorból áll (beleszámítottuk azokat a részeket is, melyek csak a kéziratban vannak meg, a nyomtatott kiadásban nem, mert a költő ritmus-gyakorlatára ezek is jellemzők és jobb minél több adatból vonni le szabályt). Az arány énekenként részletezve a következő:

Egy énekre átlag 420 sor esik, ebből szabálytalan átlag 8 sor – 1,8% – különösen rossz alig 4– 0,9%. Ez olyan kevés, hogy további magyarázatra nem is szorul. Ezek egyszerűen hibás sorok, amilyenek még Aranyánál is előfordulnak, pl. „Zsigmond, a király, a császár”. Igaz, hogy Zrínyi olyan ritmusformával élt, mely már magában is nagy szabadságot enged a költőnek, s könnyen elkerülhette volna az ilyen eseteket, míg Arany merev séma szerint is csak egészen kivételesen „követett el” ilyesmit. De viszont Arany volt leggondosabb verselőnk, aki sokáig javítgatta költeményeit, míg Zrínyinek ismerjük mentegetőzését a gyors szerzés miatt. S ha ez nem volt is elég magyarázat az eddig neki tulajdonított kezdetlegességekre, erre a kis százalék szabálytalanságra már elég. Annál inkább, mert még ezek közt is találunk gyöngyszemeket, mikor a ritmikailag „szabálytalan” sor egyúttal szép. Pl. XII, 98–1.

„Égnek ura, | mit vétet- || tem én | ellened!”

A nagy gondolati szünet a harmadik és negyedik ütem közt utólag pótolja a metszetet és átkötéssé változtatja a metszettelenséget. Ha az erős felindulásban mondott sort ritmusjelekkel írjuk le, egészen szabályos zenei ütemeket kapunk. Más: XIII, 1–4.

„Ne is félje, | míg nem ér || oda, rom- | lását”.

A szórend-csere által okozott erős gondolati határ ugyanolyan metszetzótló, mint előbb. (Általában Zrínyi szórend-cseréi egy-két túlzó esettől eltekintve igen hatásosak, és legtöbbjüknek ritmikái jelentősége is van.)

XIV, 32–1: Nyomorultak, | azt tudjá- || tok-é, | nyelvemet
Nem tudom megnyitnya...

Erős érzelmi hangsúllyal mondva – amit a tartalom meg is kíván – a sor teljesen a fenti tagolást adja, és alig érezni a metszet hiányát, amit itt is az átkötés utáni nagy mondattani szünet pótol. Mindezek a példák azt bizonyítják, hogy Zrínyi ritmusa érzékenyen követte az élőszó érzelmi hullámozását. (Természetesen ezeket a példákat is beleszámítottuk a „hibás” 1,8%-ba.)

Miután a problematikus sorok nem döntenek meg ritmizálásunk helyességét, lássunk most különösen szép részleteket, és vonjunk le azokból is tanulságokat. Ilyen mindjárt az Úr beszéde az I. énekben. Milyen jóleső, milyen művészi hullámozással váltakoznak a szólamok. Soha kétszer nem ismétlődik egymásután a tagolás! A sorokon belül is milyen kifejező a hullámozás:

„Nézd ama | kemény nyaku || és kevély | scíták
Jó magya- | roktul || mely igen | elfajzottak!”
vagy „Scítiából, | azt mondom, || kihoztam | őket”.

Ebben az egész beszédben végig érezni azt, amit majdnem minden szebb helyén, hogy az ütemek változatosságán túl szinte zenei ritmusképletek is lüktetnek a sorokban. Például:

„Sőt vitéz | szüvel is || megáldottam | őket,
Ugyhogy egy | jó magyar || tizet mást | kergetett.

Sehol nem ta- | láltak || oly nagy ellen- | séget,
Azki mint por | szél előtt, || el nem ke- | rengett.”

A két soron át ismétlődő ritmusok után jön egy egyszerűbb 4+2 || +2, hogy utána annál nagyobb meglepetéssel szolgáljon a negyedik, mely még a szél hajladozását is elővarázsolja ritmussal. Ilyen művészi felépített ritmuskompozíciója van mindjárt az első két versszaknak is. Milyen gazdaságosan bánt a változatokkal: az első sor 3+3 | 3+3, ezután marad a 3-as kezdés és kétszer egymásután volt 2-es vég. A negyedik sorban végre nagy változás következik: 4+2-vel kezd és dübörgő hármásokban végzi a sort. Ez a hármás ritmus nyitva hagyja a versszakot, szinte hallható emelkedéssel vezet át az átkötött gondolatot a következő szakaszba. (Az átkötés tökéletes: a szólamok együtt maradnak, csak az egymás mellé sorakozó szólamok közül kerül át egy rész a következő versszakba.) Ilyen előkészítés után, diadalmas fortissimóval hangzik fel a második versszak elején a főgondolat: „Fegyvert s vitézt | éneklek”, mint egy zenei főtéma a bevezetés után.

Vagy milyen megrendítő Zrínyi imája a ritmusában is lüktető könyörgéssel:

II, „Végzetlen | irgalmú || szentséges | isten,
Azki engem | segítesz || minden ü- | gyömben,
Te vagy | énnekem || győzhetetlen | fegyverem,
Paizsom, | küfalom, || minden remény- | ségem.

Tegyük alája felező 12-es szerint:

Végzetlen | irgal- || mú szentséges | isten,
Te vagy enne- | kem győz- || hetetlen fegy- | verem,
Paizsom, kü- | falom, || minden remény- | ségem.

Vagy egy indulatos hanghordozás: IV, 64.

Ó melly nagy | büntetést || fogok rajtad | venni!
Miképpen | fogtok || véretekkel | fizetni!
Te lege- | lőszőr || vakmerő | Horvát Zrínyi,
Fejdeddel | Tajelérít || fogod fi- | zetni.

(Ó melly nagy bün- | tetést || fogok rajtad | venni,
Miképpen fog- | tok vé- || retekkel fi- | zetni!
Te legelő- | szőr vak- || merő Horvát | Zrínyi,
Fejdeddel Ta- | jelé- || rit fogod fi- | zetni.

IV. 58

Uram, ki | Óceánus || tenger vi- | zével
Határoz- | tatod || nevedet s az | egekkel,
Kivánnám, hogy | hozzád || jühetnék | jobb hírrel,
Hogy sem az kít | kell hoznom || kételen- | séggel.

(Uram, ki Ó- | ceá- || num tenger vi- | zével
Határozta- | tod ne- || vedet s az e- | gekkel,
Kivánnám, hogy | hozzád || jühetnék jobb | hírrel,
Hogy sem az kít | kell hoz- || nom kételen- | séggel.)

Most még egy példát arra, hogy mennyire a költői hatás szolgálatában áll a ritmus hullámozása. III. 33.

Kikeletkor | áldasz || az szép zöld | erdővel,
Szerelmes | fülemüle || éneklé- | sével,
Égi mada- | raknak || sok különbsé- | gével
Víz lassú | zugással, || széllengede- | zéssel.

Az utolsó sor elején levő szórend-felforgatást Arany óta önkényesnek és nyelv-ellenesnek marasztalják el. Rendes szórenddel így hangzanék:

Lassu vizzu- | gással, | széllengede- | zéssel.

Teljesen elvész a sor költői hatása, a szemléletesség, ahogy a vízzúgást lassú hármakkal érezteti, meg a „zúgás” szó kiemelésével, utána pedig könnyedén iramló 4+2 tagolással a széllengedezést. Ezt a tagolást a szórendcsere hozta létre, avval a metszettel, amit a „lassú” és a „zúgás” közé iktat be a „víz” szó kiemelése. Azt hiszem, különben sem fogadható el Aranyhoz az a véleménye, hogy az inverzió célja az összetartozók egymás mellé csoportosítása, mert hiszen azt éppen a természetes szórenddel érjük el. Ellenkezésképp: felforgatni a természetes szórendet, elválasztani egymástól az összetartozókat. Az így megszakított mondattani viszonyok a közbeékelte részeket át is érződnek, összefűzik az elválasztott tagokat s fokozzák a várakozást, kiemelik az elvágott szavakat; ez a tartalmi jelentősége a szórend-cserének. Ritmikai hatása pedig az, hogy kedvezőbb csoportosításban és élesebben választ szét és von össze részeket. Zrínyi nagyon sokszor és igen művészi módon használja ki ezeket a lehetőségeket. Az viszont, hogy néha túlzásba csap és bonyolult lesz, éppen nem azt bizonyítja, hogy verselése kezdetleges, hanem hogy túl merész. Ez is, átkötései is arra vallanak, hogy irodalmi példaképei nyomán magas művészi igényű verselésre törekedett.

Ezek mellett a művészi ritmus-kompozíciók mellett természetesen vannak szürkébb részek is. Sajátságos viszont, hogy éppen a költőileg erőteljesebb részek, az egyhangúbb felsorolások azok, ahol a felező 12-es hosszabb részeket kereszttül ismétlődik. Azoknak, akik mentegették Zrínyit, hogy tud ő néha nagyon jó 12-eseket is írni, nem tűnt fel, hogy éppen ott nem valami költői a nyelve, a képei, ahol „jó” 12-eseket ír. Viszont amint ihletbe jön, amint indulatos beszédet mondhat hőseivel vagy lírai hangulatot fest, mindjárt hullámvázisba jön a ritmus, és oda a felezés!

De felező 12-esei sem mennek mind egy kaptafára, mert azokban is legalább 3+3-as tagolással változtatja a 4+2-t s ez már önmagában is négy kombinációt tesz lehetővé. Vegyük most még azt is tekintetbe, hogy a szótagszám-korlátot sem tartotta mindig tiszteletben, váltakozó metszetű, szabad ütemei eltérő szótagszámmal is jól hatnak – ha nem jobban – ezért van annyi, kivételnek elég jelentős számú szótagszám-„hibája”. Sőt van egyéb is: egy versszak csak három sorból áll, s nem javított rajta a költő, az egyik strófázáró sor pedig a metszetenél félbeszakad. Hogy ezeket meghagyta, arra mutat, hogy érezte a kivételes szabálytalanság hatását, egy hosszú költeményben üdítő változatosságát.

Átkötés, szórendcsere, szótagszám-eltérés, sorkihagyás: megannyi fogás a változatosság érdekében! De ezek nélkül is rendelkezett a változatosság legfőbb biztosítékával, saját versformájával, melynek magának is lényege a változás, melyben a művészi ritmus-kompozíciók, az indulatos beszédet és hanghordozást érzékeltető ritmus-hullámvázis, a szótaghosszal elért zenei lüktetés állandó váltakozásban követi egymást. Ez az igazi eposzi versforma! Keresve sem lehet találni versfajta, mely hasonló arányban tudna egyesíteni magában a mindig egy és mindig más követelményét, ami a nagy terjedelmű alkotás legfontosabb kelléke. A magyar irodalom azóta sem tud felmutatni saját formái közül elbeszélő költészet számára ennyire alkalmas versformát.

Mindez természetesen megváltoztatja Zrínyi költői értékéről alkotott eddigi képünket. Összegezve a tapasztalatokat, kimondhatjuk, hogy Zrínyi verselése korántsem volt véletlen, még kevésbé hibás, hanem minden sajátossága nyelvi törvényszerűségeken alapul. Ő ugyanazokat a nyelvi jelenségeket aknázza ki, melyeket minden magyar versnek igénybe kell venni, a középkorinak csakúgy, mint a mai népdal-formájú versnek, ha jó, csak Zrínyi eltérőleg alkalmazta a nyelvi jelenségeket a mai szokástól, és némiképp eltérőleg a középkortól is. De kétségtelen, hogy a nyelvi tényeket művészi hatással tudta ritmussá csoportosítani.

Azok a tények, melyek ritmusát előidézik, magában a szövegben vannak, nem valami dallam sajátosságai, melyre költeményét állítólag írta volna. Ezideig nem volt olyan magyarázat, mely ének alapján meg tudta volna fejteni ritmusát. Ha pedig olyan a ritmusa, ahogyan kifejtettük – s szerintünk ez teljesen kielégítő megoldás – akkor verse nem is követhetett dallamot. Olyan dallam ugyanis nem létezik, mely versszakról versszakra és sorról sorra így változtatná ritmikái képletét. (A népi rubato itt nem jön számításba, mert annak nincs ritmikái képlete, ami a versre tagolást kényszerítene rá, hanem maga is a szöveg tagolása szerint változik.) Mindössze annyit lehet elképzelni, hogy a 3+2, 4+2, 3+3, esetleg 4+3 változatok, mint egy-egy versszak-képlet kötött ütemkapcsolatai, fülében járhattak korabeli énekekből is. De ő ezeknek a kombinációknak minden versszak-képlet és kötöttség nélküli, szabad váltakozását teremtette meg költeményében, tehát már dallam-minta nélkül kellett írnia.

Máskülönben sincs semmi valószínűsége annak, hogy dallamra írta volna műveit. A többi XVI–XVII. századi szerző mindig kiírja a nótautalást verse fölé – még Balassi is, – aminek Zrínyinél semmi nyoma, még idilliumaiban sem. Pedig tőle, a gazdag főúrtól nemcsak ezt várnók el, hanem Tinódi Cronica-ja és a Hofgreff-énekeskönyv példájára még inkább azt is, hogy dallammal együtt nyomtatja ki művét, ha arra szerezte volna. Csakhogy nem így volt. Példái nem a történetíró kis költők voltak, hanem Vergilius, Tasso; ő olvasmány-eposzokat követett hőskölteményében, művészi igényű, humanista-barokk műveltségű alkotó volt, akit egy világ választott el Tinódi vagy a széphistoria-szerzők félig népies, sokszor ponyva-ízű verseitől. Modern, európai jelenség volt kortársai között s ez tette lehetővé egyúttal azt is, hogy felélessze a középkori, szabadütemű verset, természetesen korának műköltői megkötöttségével, állandó szótagszám-keretei között. Az viszont, hogy evvel a verseléssel több versszakon át húzódozó fokozást ritmus-kompozíciót, hangulati hatást tudott elérni, az indulatos beszéd hullámvázisát tudja érzékeltetni, ismét túlmutat saját korán, és a modern költők társává avatja.

A „felújítást” persze nem kell szó szerint érteni. Nem arra gondolunk, hogy korában még élő hagyományra lett volna a középkori szabadütemű versnek s ő ebbe a hagyományba kapcsolódott volna bele. Van ugyan egy kétes értékű adat, mely ilyen hagyományt sejtet Zrínyi korában, a jajcai ének, melyet állítólag a parasztlányok énekeltek Mátyás korában, vagyis inkább a közlő, Zrínyi korában:

Mikor magyar | király || zászlóját | látá,
Jó lovának | száját || futni bo- | csátá.

A ritmizálás azonban éppen olyan joggal lehetne 4+2+4+1-es kanasztánc is, váltakozás nélkül. De még ha valóban szabadütemű vers két soráról volna is szó, akkor is kevés volna bizonyítéknak. Inkább arra gondolunk, hogy ebben a korban még énekeltek középkori énekeket, s az 5+5+6-os változatok, sapphikusok és hasonlóak is valami szabadabb formát képviseltek az egyre szaporodó, kimért, azonos sorokból álló típusok

között. Az utóbbi volt már akkor a divatos, az új, a másik csak a még hallható régi. Azonban olyan egyéniség számára, aki túl tud emelkedni környezetén, elég lehetett ennyi is arra, hogy lássa, más lehetőség is van, mint a korabeli divat. A többit megtette nyelvérzéke. Tulajdonképpen ez teremti meg sajátos verselését; erre mutat, hogy mindig akkor tör fel belőle a hullámozó ritmus, amikor élő beszédbe képzele bele magát, amikor tehát jobban ráhagyja magát nyelvérzéke öntudatlan működésére. Ennek pedig az volt egyik előfeltétele, hogy énektől függetlenül alkotott, tehát a beszéd ritmusa fokozottabban juthatott érvényre alkotásában.

Mindez egyedülálló jelenség volt a maga korában. Körülötte teljes virágzásban volt még az énekes költészet, és kialakulásának utolsó szakaszába lépett az új népdal-vers, hogy Gyögyösinél már szövegritmussá válják. Ami Zrínyiben új volt, az még sokáig várat magára, a XIX. századig, ami régi, már rég feledésbe merült. Nem csoda, hogy kortársai sem értékelték, s talán nem is értették, azért toldották bele azokat a javításokat, melyek verselésének félreértéséről tanúskodnak,⁷ és hogy az a versforma, amelyet használt, annyira feledésbe merült, hogy ritmustalan bukdácsolásnak érezték egészen Arany Jánosig és máig. Sok időnek kellett eltelni, amíg felmerülhetett az a vélemény, hogy ugyanolyan ura volt a ritmusnak is, mint a többi költői erénynek.

⁷ A Szigeti Veszedelem nyomtatott szövege rengeteg helyesírási, hangjelölési eltérést mutat a kéziratnál szemben, azonfelül olyan eltéréseket is, melyek elrontják a rímet, néha még az értelmet is. Ezek nem kerülhettek bele a költő jóváhagyásával. Pl. II, 11–3. „Bolond merészségül sátorát ott vonyá, Ökörülötte háromszáz janic-sár *hala*” (hála helyett). II, 84–4. „Lesni, mint éh farkas fog te halálodra. Hatalmát, erejét veszti *Szigetvára*” (Szigetvárra helyett, vagyis, hogy erejét fogja vesztegetni Szigetvárra.) X, 36–4. „Ugyan ez is mindjárt hozzá csap nagy *kárral* (karral helyett) VII, 16–4. „Sok *erős* vörös zászló” (ezer helyett) stb. Ha pedig ilyesmi belekerülhetett a költő akarata ellenére, akkor valószínű, hogy a többi eltérés szintén a költő tudta nélkül került bele a nyomtatott szövegbe, azok is, melyek a szótagszám-eltéréseket „helyreállították”, s melyeknek „hibás” alakja ritmizálásunkban egyáltalán nem okoz nehézséget. Az idézett szöveget ezért a gondosan másolt példány szerint adom, melyet a költő bizonyára átnézett, Négyesy jegyzetei alapján rekonstruálva, de csak a ritmikailag jelentős helyeken. Ezt az álláspontot igazolja Eckhardt Sándor tapasztalata is Balassi helyesírásáról, melyet az életében megjelent Füves Kertecske teljesen megmásít. Úgy látszik, a régi nyomdákban ez általános volt. (Balassi B. Összes művei, 1951. 16. l.)

Érdekes, hogy a vélt szótagszámbeli és metszet-hibák kijavításában még Négyesy is odáig ment, hogy ahol a kézirat jobb, ott azt a változatot tartja meg, noha általában a nyomtatott szöveget adja közre. Néha ugyanazt a szót is hol j-vel, hol i-vel írja, hogy kijöjjön a pontos 12-es szótagszám.

IRODALOM, NÉPKÖLTÉSZET

A LEGRÉGIBB EREDETI MAGYAR VERS

A László királyról szóló ének egyik legjobb verselésű és legszebb nyelvű magyar költeményünk a középkorból. Sajátos ritmusa a Mária-siralommal együtt külön helyet biztosít számára középkori költészetünkben s bizonyára valami régi magyar verselés nyomait őrzi. Az ének eredetisége, vagy fordítás volta már ezért is igen nagy jelentőséggel bír s ez a kérdés már élénk vitára is adott alkalmat.¹ Bár ennek a vitának hullámai egészen napjainkig értek el, mégis, úgy látszik, a tudományos közvéleményben már rég eldőltnek tartják a kérdést: általában elfogadták Horváth Cyrill érvelését, mely szerint a magyar vers a De Sancto Ladislao latin „himnusz”-ának fordítása, – mint többi középkori versünk, melynek latin megfelelője ismeretes.

Kérdés azonban, hogy ez az álláspont csakugyan olyan szilárd alapokon nyugszik-e, hogy további vitának benne helye nincs? Az, hogy középkori verseinket többnyire latinból fordítják, olyan kivételt nem ismerő szabály-e, hogy az ellenkező eljárásra gondolnunk sem szabad? Kérdés továbbá, hogy az ének korára nézve más kiindulásunk nem lehet-e, mint az, hogy 1526 körüli kéziratból ismerjük?

Tüzetes vizsgálat után arra a meggyőződésre jutottunk, hogy mégis a magyar ének az eredeti, mint Gábor Ignác vallotta, keletkezési ideje pedig az eddig eredetinek tartott középkorvégi verseknél lényegesen előbbre tehető, tehát jelenleg ez a legrégibb *eredeti* magyar vers, amelyet ismerünk. Ezt kívánjuk bizonyítani a következőkben.

Gábor Ignác nyelvi és stilisztikai érvekre hivatkozott az eredetiség kérdésében. Vele szemben Horváth Cyrill azt állította, hogy a latin változat a legendából merített, helyenkint szó szerint is s szerinte a valódi egymásután a következő: legenda > latin liturgikus ének > magyar népének. Szerinte ez felel meg az általános középkori gyakorlatnak is. Ezeket a kérdéseket kell nekünk is megvizsgálnunk s ezért a következő csoportosításban adjuk elő érveinket: 1. a két szöveg összehasonlításából adódó nyelvi és stílus érvek az elsőség eldöntésére; 2. annak megvizsgálása, hogy van-e valószínűsége egy magyar vers latin fordításának; 3 a legenda és a két szöveg viszonyának tisztázása.

A latin szövegben több olyan erőltetett, vagy hibás nyelvi jelenség található, mely csak fordítással magyarázható. Ezek közt az első helyen áll a Gábor Ignác által felvetett „Tū tartarorum terror *eorum*” kifejezés (57–59. sor), mely a magyar birtokos személyragot „fordítja” le latinra: „Te pogányoknak vagy rettenetük”. Horváth Cyrill ellenvetése szerint ez nem fordítás, mert a Vulgatában is fordul elő hasonló fordulat: „...quorum non audiantur voces *eorum*”.

Azóta Gábor viszonválaszában² rámutatott arra, hogy a Vulgata idézett helye éppen olyan fordítás, mint versünk helye, csak hogy a héberből, mely szintén birtokos személyraggal látja el a szavakat, mint a magyar. Tehát nem közkeletű középlatin fordulatról van szó, hanem hibáról; itt is, ott is egy más nyelv fordulatának megfelelő helyen való alkalmazásáról, tehát fordításról. Ilyen nyelvi képtelenség önálló fogalmazásban, idegen példakép nélkül elképzelhetetlen. Ez az érv tehát újból teljes súllyal esik latba.

További hungarizmus a 37. sorban: „vultu plenus” = „Te arcu telyes, szép piros

¹ Gábor Ignác: A magyar ősi ritmus, 101–2. 1908, Horváth Cyrill: KMV, 229–30. 1921. Horváth János: KMVR, 71. 1928. Gábor I.: A magyar ritmika válaszüjtja, 56–58. 194?, Horváth János: A magyar vers, 281, 1948.

² A magyar ritmika válaszüjtja, 56. 1